

DEMOKRACIJA IN VODENJE: PREZRTI PROBLEM DEMOKRATIČNEGA VODENJA**

Povzetek. Navkljub sodobni poplavi literature o vodenju nasploh, se poseben problem demokratičnega vodenja redko pojavi. Trdimo, da je ta čudna tišina v bistvu znak dvoumnega položaja, ki ga vodenje zaseda v demokraciji, kjer je po eni strani zelo pomembno za demokratično vladanje, vendar pa ne uspe najti utrjenega upravičenja v okviru teorije, ki počiva na konceptu ljudske suverenosti. Sodobna znanost o demokratičnem vodenju je deficitarna prav zato, ker ni pripravljena razmisliti o možnosti, da je nasprotje med vodenjem in ljudsko suverenostjo praktično nemogoče razrešiti. Ugotavljamo, da to ni politični problem, ki bi ga morali razrešiti, pač pa je prej teoretično dragocena izhodiščna točka za razumevanje, tako posebnosti avtoritete demokratičnih vodij kot tudi trajnih izzivov, s katerimi se soočajo, vključno z mediatizacijo politike, pojavom političnega marketinga, kartelnih strank, profesionalizacije političnega razreda in prezidencializacije vladanja. Ključna vprašanja, ki jih obravnavamo v prispevku, so: Kaj naredi iz politika vodjo? Ali ima vodenje v politiki ključen pomen? Ali potrebujemo vodenje v politiki nasploh in v demokratični politiki posebej? Ali je vodenje v politiki nujno ali zaželeno, oboje ali nič od tega? Zakaj je vodenje prezrti problem v demokratični teoriji? Ali je vodenje grožnja za demokracijo ali pa njen nujni element? Ali lahko glavne demokratične teorije vključijo in prilagodijo pojem vodenja ali pa so te teorije pravzaprav brez premisleka o vodenju? Ali je Webrova in Schumpetrova teorija vodenja demokracije edina podvrsta demokratičnih teorij, ki je usklajena s teorijo vodenja?

Ključni pojmi: vodenje, demokracija, politično vodenje, elite, voditeljska demokracija, ljudska suverenost.

* Dr. Marjan Brezovšek, izredni profesor na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

Uvod: politično vodenje kot manjkajoči element v demokratični teoriji

Nikakor ne gre spregledati, da so politični dogodki v zadnjih desetletjih in spremembe v razvoju demokratičnih političnih sistemov privedli do paradigmatičnih sprememb, v katerih se vse bolj izraža tudi vloga vodenja in voditeljev. Najbrž ni dvoma, da so postali politični voditelji v zadnjega pol stoletja politično pomembnejši, čeprav je stvarni obseg njihovega volilnega vpliva lahko stvar razprave. Naraščajoča vloga »osebnostnega činitelja« je verjetno ena najbolj presenetljivih značilnosti sodobne politike. Empirični rezultati v primerjalnih političnih in prav tako v zgodovinskih študijah razkrivajo, čeprav pogosto samo posredno, ključno vlogo in pomen političnih voditeljev (Poguntke in Webb, 2005). Bistvena vloga vodenja je pogosto potrjena in priznana, vendar pa ima največkrat samo nujni nebodigatreba položaj v teoriji demokracije (Blondel, 1978; Sartori, 1987). Čeprav obstaja ogromno literature o vodenju v politični znanosti v zadnjih desetletjih, pa problem vodenja (še) ni vključen v zadostni meri v sodobno demokratično teorijo.

Problematika vodenja v demokraciji je vsaj za zdaj dobila premalo pozornosti, čeprav je vodenje klasična vsebina v političnem razmišljanju. Po zatonu elitističnega in/ali Schumpetrovega modela demokracije je vloga vodenja večinoma zapostavljena v vseh glavnih sodobnih demokratičnih teorijah.¹ Demokratične teorije se ga skoraj ne lotevajo (na primer Held 1993, 1996; Shapiro in Hacker-Cordon, 1999; Carter in Stokes, 2002), če pa se problem vodenja omenja, se običajno osvetli samo njegova nedemokratična narava. V teorijah parcipativne, agregacijske in deliberativne demokracije so politični voditelji izpuščeni, manjkajoči element, tako da ostajajo nekateri politični pojavi (preferenčna manipulacija, oblikovanje koalicij in drugi) nepojasnjeni ali pa vsaj nepojasnjeni v celoti. V bolj radikalnih pristopih k demokraciji pa je vodenje označeno kot personalizacija moči (oblasti), kar odpira prostor arbitrarnosti in pristranosti, zato ga zavračajo.

Takšne so tudi liberalne konstitucionalistične teorije, kajti vladavina prava naj bi odpravila vladavino človeka nad človekom, zato gledajo na vodenje z nezaupljivostjo. Ker naj bi bila vloga oblasti v liberalni državi omejena na minimum (Hayek, Nozick), seveda tu ni mesta za sistematično

¹ *Obsežna literatura o vodenju (večinoma izhajajoča iz študij Burnsa (1978) in večinoma osredotočena na področji posla in izobraževanja) se ukvarja pretežno z voditelji kot takšnimi – njihovo naravo, psihološkimi značilnostmi, slogi vodenja in podobno – prej kot z omejitvami, ki jih postavlja demokratični režim. Obstajajo tudi številne področne študije vodenja, na primer ameriškega predsedništva ali britanskega premierstva, manj pa je primerjalnih študij. Literatura o demokratičnem razvoju obravnava predvsem institucije, ki olajšajo prehod v stabilno demokracijo. Splošni problem demokratičnega vodenja je centralnega pomena zanje, vendar pa se ga lotevajo samo posredno, če sploh.*

obravnavo problema vodenja. Rawlsov liberalizem, ki razvija moralno rezoniranje pri obravnavi političnih institucij, je prav tako nesposoben teoretizirati politično vodenje. Po Montesquieuju in federalistih so seveda obstajali poskusi, da bi vključili ali vsaj prilagodili koncept vodenja v okviru liberalne in/ali demokratične teorije, zlasti s strani elitističnih demokratov 20. stoletja (Weber, Schumpeter) in nekaterih sodobnih avtorjev (Sartori, Manin et).² Toda z redkimi izjemami (na primer B. De Jouvenel, 1963) je poudarek bolj na pomanjkljivostih in problemih demokratičnega nadzora nad voditelji, kot pa na sistematični ali pozitivni teoriji vodenja.

Dodaten problem predstavlja v tem okviru tudi opredelitev demokratičnega voditelja, o čemer razpravljajo predvsem teoretiki vodenja.³ Pomanjkanje in pomanjkljivosti teorije o demokratičnem vodenju so sami po sebi izraz legitimacijskega problema, s katerim se soočajo voditelji v demokratičnih ureditvah. Molčanje o tem problemu je vztrajna in nesrečna dediščina določenih teoretikov elit prejšnjega stoletja, ki so prepričali demokrate v njihovih dvomih o vodenju (Michels, Pareto, Mosca in dr.). Gre za paradoks v ideji političnega vodenja, saj je demokratični voditelj hkrati najmočnejši in najšibkejši voditelj, izbran s privolitvijo, hkrati pa zgolj služabnik ljudstva. Obstaja torej globoko in trajno protislovje med idejo vodenja in konceptom ljudske suverenosti. Demokracija brez voditeljev se zdi nemo-goča, hkrati pa imajo voditelji večji vpliv na politiko kot običajni državljani, s čimer kršijo načela svobode in enakosti, gonilne sile demokracije (Dahl, 1985: 152). To temeljno protislovje, ki se nanaša na njihovo vlogo, sooča demokratične voditelje z velikim in neukrotljivim problemom legitimnosti.

Demokratično vodenje in problem legitimnosti

Ambivalentnost demokratičnega vodenja

Kot smo že ugotovili, je – navkljub poplavi moderne literature o vodenju – specifičen problem demokratičnega vodenja redko izpostavljen (Peele, 2005; Gastil, 1994). To dejstvo pripisujemo dvoumnemu položaju, ki ga imajo voditelji v demokratični družbi, ko so po eni strani nujnost demokratične ureditve, vendar pa nimajo jasnega upravičenja v teoriji, ki temelji na konceptu ljudske suverenosti. Ključno načelo demokracije je ljudska suverenost, ideja, da je ljudstvo tisto, ki mora vladati. Vendar pa demokratični voditelji neizbežno izvršujejo daleč več moči (oblasti) kot navadni

² Še najbližje tej problematiki so raziskovalci političnega predstavnštva, začenši s Pitkinovo, ki opozarjajo, da predstavnštvo spreminja naravo oblasti in vladanja in potiska v ospredje vlogo vodenja.

³ Nekateri znanstveniki sicer začnejo z demokratičnim vodenjem, vendar pa namesto, da bi raziskali naravo problema, prehitro poskušajo najti rešitev, običajno z oblikovanjem pojma »dobro« vodenje (Miroff, 2000; Lord, 2003; Ruscio, 2004).

državljeni. Tu nastaja nenehno protislovje med demokratičnimi voditelji in suverenostjo ljudstva, ki povzroča številne dvome v voditelje. Dejstvo, da je to protislovje nerešljivo, daje demokratičnemu vodenju poseben značaj ter pojasnjuje tako njegovo izredno moč kot tudi šibkost. Demokratično vodenje je zagotovo posebej izzivalno, saj mora biti izvajano zelo previdno, pod pogoji posebnih omejitev in nenehnega nezaupanja.

Demokratična ambivalentnost glede vodenja ima dejansko svoj izvor v navidezno večnem razkoraku med obljubami in stvarnostjo, ki je postavljen z demokratičnim načelom ljudske suverenosti.⁴ Vodenje je tako nepogrešljivo v demokraciji, hkrati pa je potrebno vanj tudi nenehno dvomiti. Temu je tako, tudi če gre za neposredno demokracijo in ne samo predstavniško demokracijo. Aktualni voditelji nimajo druge izbire, kot sprejeti to dejstvo in ga reševati na najboljši možni način. Dejansko je ta velika potreba po iznajdljivem »upravljanju« njihove nenehne ranljivosti paradoksalno hkrati tudi stvar, ki daje demokratičnim voditeljem njihovo posebno trdno moč. Upiranje skušnjavi, da bi dokončno rešili to protislovje med demokratičnim vodenjem in ljudsko suverenostjo, tako ponuja uporaben vpogled v nenehno izzivalno naravo demokratičnega vodenja. Lahko bi celo rekli, da je ljudska suverenost bolj stvarna in dolgoročno učinkovita, kot si to kritiki na splošno predstavljajo; njena moč je v njenih nenehnih in številnih zahtevah, ki jih demokracija postavlja pred voditelje.

V skladu s tem osnovnim protislovjem lahko ugotovimo, da obstajata dve, v temelju nasprotni težnji. Tako imenovani elitistični teoretiki ugotavljajo, da je ideja ljudske suverenosti iluzija ali prevara, da so v demokraciji vedno vladali samo nekateri (skrita manjšina) in tako v najboljšem primeru lahko samo upamo na posredno demokracijo, kjer poteka tekmovanje teh elit, o katerih razsoja ljudstvo. Protislovje je razrešeno v korist vodenja na račun ljudske suverenosti. Najbolj znane formulacije ugotavljajo, da je oligarhična vladavina »železni zakon« politike. Drugi, nesrečni zaradi zanikanja ideje ljudske suverenosti, vendar nesposobni zavreči elitistične teze, so preprosto prezrli problem demokratičnega vodenja in poskušali rešiti oziroma najti v ideji ljudstva zadostno avtoriteto in voditeljstvo. Tako participativni, asociativni in deliberativni demokrati zatrjujejo, da ljudstvo samo lahko vodi, čeprav niso jasno pojasnili, kako izgleda to vodenje v praksi in kako odpravlja avtoriteto elite. Čeprav so ti demokratično usmerjeni znanstveniki poskusili rešiti to protislovje v korist ljudske suverenosti, pri tem z vzpostavljanjem bolj demokratičnih političnih oblik (državlanske participacije) niso bili najbolj uspešni. Njihove strategije se v največji meri izogibajo problemu in potrebi po vodenju.

⁴ Čeprav privrženost normam in idealom demokracije vse bolj narašča, pa so državljani tudi vse bolj »skeptični do politikov, političnih strank in političnih institucij« (Dalton, 2004: 191).

Nekateri, čeprav maloštevilni znanstveniki, so sicer sprejeli in poudarili pomen demokratičnega vodenja ob priznanju protislovja med vodenjem in ljudsko suverenostjo, vendar pa se niso mogli upreti skušnjavi, da bi problem rešili z opredelitvijo voditelja, ki bi zagotavljal dobro vodenje in pri tem ne bi izdal obljube ljudske suverenosti. Vsi ti pristopi so pomanjkljivi predvsem zato, ker ne priznajo dejstva oziroma možnosti, da se protislovja med vodenjem in ljudsko suverenostjo praktično ne da rešiti. Po našem mnenju zato to ni politični problem, ki bi ga morali preseči, pač pa prej teoretično neprecenljivo izhodišče za razumevanje tako posebne avtoritete demokratičnih voditeljev kot tudi trajnih izzivov, s katerimi se soočajo.

Elitistični odmik od demokracije

Obstajajo torej številni različni razlogi, zakaj se znanstveniki izogibajo problemu demokratičnega vodenja. Povezovanje vodenja z elitami in elit s hierarhijo, podrejanjem in izključevanjem je prestalo dolgo pot k pojasnitvi neuspeha demokratične teorije pri jasni postavitvi problema demokratičnega vodenja. Elitistični teoretiki na začetku 20. stoletja so močno okrepili dvome egalitarističnih demokratov s potrjevanjem in priznavanjem bistvenih odnosov med voditelji in elitami. Učinkovito so razrešili ključno dvoumnost med vodenjem in ljudsko suverenostjo s poveličevanjem prvega nad drugim. Zgodnji teoretiki elit (na primer William James) so tako trdili, da je problem demokracije mogoče zožiti na vprašanje: kakšne vrste človeka lahko vodi, upravlja in skrbi za množice? S sociološkega vidika so drugi zatrjevali, da je oblikovanje elit in njihovo vladanje v sodobnem svetu neizbežno (Pareto, Mosca). Nadzor odločanja in koordinacija s strani elit je preprosto funkcionalna nujnost in potreba v kompleksnih organizacijah, vključno s političnimi organizacijami v liberalni demokraciji. Te trditve, izražene v sociološkem jeziku in potrjene z avtoriteto znanstvenih dejstev, so imele velik vpliv na teoretike demokracije. Demokratična teorija v zadnjih dvajsetih letih prejšnjega stoletja je tako vsebovala številne poskuse pritrjevanja, preoblikovanja in preseganja znane ugotovitve o železnem zakonu oligarhije »Roberta Michelsa«.

Teoretiki elit, ki so protislovje med vodenjem in ljudsko suverenostjo rešili v korist vodenja in s tem seveda tudi elitizma, so bili prisiljeni ponovno opredeliti klasično zamisel demokracije kot vladavine vseh (ali vsaj velike večine). Harold Laswell je tako zatrjeval, da se demokracija lahko primerno izrazi samo z nekaj voditelji, s tem, da ti voditelji ostanejo odgovorni (Laswell, 1950). Joseph Schumpeter je zagovarjal prenovljeno različico predstavniške demokracije kot svobodnega tekmovanja med elitami za ljudske glasove. To ni bila vladavina ljudstva, pač pa vladavina, ki jo odobri ljudstvo (Schumpeter, 1961: 246). Iz tega izhaja tudi, da je v obdobju med

volitvami zaželena čim manjša vključenost ljudi v politične procese in odločanje. Svoboda v takšni ureditvi ni zagotovljena z angažiranjem ljudi, pač pa z ravnotežjem med avtonomnimi in tekmujočimi elitami, ki ne bi smele skoncentrirati vse moči v svojih rokah (Etzioni-Halevy, 1993). Odrprtost do talentov dovoljuje »svobodno cirkulacijo elit«, kar smatra Sartori (1962: 85) za glavno značilnost demokratičnega načela elit. S tem je seveda še bolj izrazito potrdil vodstveno funkcijo »superiorne« manjšine. Glavna naloga demokratičnih voditeljev je, da branijo demokracijo proti sami sebi, to je proti pretiranim težnjam po demokratičnih idealih na eni in demagoškim manipulacijam množic na drugi strani. Voditelji so nujni stabilizator potencialno nestabilnega sistema.

Ker je takšen model demokracije zgrajen na globokem nezaupanju v nestabilne množice in njihovi izključenosti iz vsakodnevnih političnih procesov, ni presenetljivo, da so se nekateri demokratični teoretiki počutili neudobno. Ker so elitistične teorije tako tesno povezane z vodenjem, je razumljivo, da so se ti teoretiki poskušali izogniti njeni logiki in s tem tudi vprašanju demokratičnega vodenja. Pluralisti so tako poskušali nevtralizirati vlogo demokratičnega vodenja s tem, da so ugotavljali, da moč in vpliv nista tako močno skoncentrirana v modernih demokracijah, kot so to zagotavljali teoretiki elit. Moč je razpršena med množico civilnih skupin, ki jim pripadajo posamezniki, te skupine pa tekmujejo za vpliv na nevtralno, interesno-posredniško državo (Galbraith, 1952; Dahl, 1985; Truman, 1971). Demokracija mogoče res ne deluje individualistično, vendar pa kljub temu deluje. Fragmentacija preprečuje »močno« različico elitističnega vodenja in vsaj v tem smislu omogoča vladavino ljudstva. Peter Bachrach (1967) je tako napisal knjigo, v kateri močno kritizira teorijo demokratičnega elitizma, vendar pa kljub temu ugotavlja, da so glavni argumenti elitistične teorije neizpodbitni, čeprav tudi brani participacijo državljanov, kot sredstva za razvoj posameznikov. Sodobni teoretiki to jemljejo kot splošno resnico in izhodišče pri analizi oblikovanja elit in njihovega spreminjanja.

Demokratični odmik od vodenja

Demokrati seveda poskušajo najti različne teoretične poti, ki vodijo v stran od elitizma in k »stvarni« ali »močni« demokraciji. Ta odmik od elitizma dejansko predstavlja poskus reševanja protislovja med vodenjem in ljudsko suverenostjo z vidika modernih teoretikov demokracije. Zaradi nesposobnosti, da bi v celoti zavrgli elitistične teze, so usmerjeni predvsem k okrepitvi demokracije preko najširše možne participacije državljanov v družbenih in političnih dejavnostih, s čimer naj bi nekako oslabili moč teh elit. Obstajajo tudi različna prepričanja, da bi lahko takšna okrepljena demokracija rešila problem demokratičnega vodenja s tem, da bi vsem »dovolila«

vodenje. Ker pa je bila miselna povezava vodenja z elitami tako močna, je razumljivo, da so se avtorji raje sploh izognili vsaki obravnavi vprašanja vodenja. Posledica takšnega teoretičnega preferiranja ljudske suverenosti nad vodenjem je bila seveda kompletna zapostavljenost problema demokratičnega vodenja. Demokrati imajo torej težave z artikulacijo ustrezne demokratične vloge za vodenje (voditelje). Demokrati, ki čutijo potrebo po vodenju, morajo to uskladiti s prepričanjem, da nihče med enakimi nima notranje ali inherentne pravice do vodenja nad drugimi.

Poizkusi redefiniranja »prave« demokratičnega imajo različne oblike. Inkluzivni demokrati se ukvarjajo z uresničevanjem demokratičnega egalitarnega ideala, ki je po njihovem mnenju ogrožen v liberalnih demokracijah z izključitvijo določenih prikrajsanih skupin (Young, 1997). Druge teoretike je vodila predvsem ideja neposredne demokracije (Pateman, 1970; Held, 1996). Benjamin Barber (1984) se je zavzemal za postopen razvoj demokratičnih postopkov od lokalnih do nacionalnih. Asociativni demokrati so bili nasprotno prepričani, da so rešitve oziroma zdravila za bolezni moderne dobe v devoluciji ekonomske in politične moči na različna prostovoljna civilna združenja pod neposrednim nadzorom njihovih članov (Hirst, 1994; Giddens, 1998). Postrukturalistični ali postmoderni avtorji imajo na splošno nejasne politične posledice svojih radikalnejših teženj po decentriranju, pri izrecni navedbi demokracije pa poudarjajo radikalno potrebo po neposrednih in participativnih oblikah (Laclau in Mouffe, 1985). Za Derridaja (1994) je ta demokratični impulz sicer nemogoče izpolniti predvsem zaradi težnje po korupciji v egalitarnih institucijah. Deliberativni demokrati pa poskušajo vzpostaviti in reformirati institucionalne in komunikacijske kanale, preko katerih lahko državljani sodelujejo v političnem odločanju (Dryzek, 1990; Cohen, 1989). Politične odločitve so boljše na podlagi deliberacije, prav tako je ideal participacije vseprisoten v deliberativni presoji.

Vse te neelitistične demokratične teorije so temeljile na predpostavki o večji demokratizaciji, ki jo prepoznamo s tem, koliko je politično odločanje oddaljeno in odvzeto iz rok elite ter razpršeno med »ljudstvom«. Splošna ugotovitev je bila razumljiva, vendar pa so na teoretični ravni vendarle prevladali poskusi ubežati ali preseči problem demokratičnega vodenja z uničenjem potrebe po njem. Na eni strani torej ugotavljajo, da demokratizacija zahteva dobro vodenje, da bi učinkovito delovala, po drugi strani pa je sama ideja vodenja v konfliktu z demokratičnim egalitarnim etosom. Čim močnejši je voditelj, tem manj demokratičen se zdi, čim bolj deluje kot dober demokrat, manj izgleda kot pravi voditelj. Soočeni s to dilemo so znanstveniki na splošno sprejeli potrebo po vodenju v praksi, medtem ko so jo spregledali v teoriji.

Razvoj sodobne demokracije v smeri voditeljske demokracije *Voditelji in elite v sodobni demokraciji*

Tri težnje lahko prepoznamo v sodobni liberalni demokraciji: vedno bolj izrazito osredotočenost na politične voditelje; k temu so v največji meri prispevali elektronski mediji; in tretje, vedno bolj agresivno delovanje voditeljev in elit, v katero je ta demokracija vpeta. Vse tri težnje se medsebojno krepijo in preoblikujejo konkretno fizionomijo liberalne demokracije k »voditeljski demokraciji«. Ta proces se obrača h konceptualni integraciji voditeljev in elit in z nekaterimi dopolnitvami k Webrovemu modelu voditeljske demokracije.

Voditelji in elite so jasno soodvisni: voditelji zagotavljajo elitam politično usmeritev, elite razvijajo voditelje in jim dajejo politično moč bistveno za učinkovito delovanje. Vendar pa voditelji in elite nimajo skupnega, ampak ločeno teoretično in raziskovalno področje. Obe sta predmet različnih in obsežnih študij in teoretičnih šol. Zgodovinarji so rutinsko osredotočeni na voditelje v obliki »velikih ljudi«. Izven tega so analize voditeljev in vodenja zajete v socialni psihologiji, študijah o poslu in menedžmentu. V politični sociologiji je obravnava voditeljev tipično osredotočena na kult voditelja, populizem in avtoritarnost ter seveda Webrovo tezo o karizmatični avtoritarnosti. Toda Webrov koncept »voditeljske demokracije« je redko uporabljen. Elite se nasprotno obravnavajo kot kritična spremenljivka v zasnovanju in delovanju demokracije. V tem elitističnem okvirju so voditelji obravnavani kot prominentne elitne osebe, ki zagotavljajo »policy« usmeritve elitam. Študije elit so osredotočene na skupine in kroge nosilcev moči in običajno voditelje umeščajo v ta okvir.

Webrov model voditeljske demokracije

Weber je razvil svoj koncept voditeljske demokracije v okviru zgodnjih trendov 20. stoletja k profesionalni politiki, »birokratski državi« in množični demokraciji (VB, ZDA, povojna Nemčija). To demokracijo je opisal kot posebno politično ureditev, ki jo označujejo prevlada karizmatičnih voditeljev nad profesionalnimi parlamentarnimi politiki, strankarski stroji in državna birokracija. Prevlada teh voditeljev temelji na ljudski potrditvi in javnem zaupanju, ki ga dobivajo z uporabo demagogije v okviru tekmovalnih volilnih bojev. Voditeljska demokracija je torej predstavniški politični sistem, v katerem karizmatični voditelji vladajo, vendar pa državljani sodelujejo pri njihovi izbiri. Ta difuzna in visoko personalizirana množična podpora, ki jo ti voditelji dobijo, jih pravzaprav izolira od javnega pritiska, ko so enkrat na položaju in celo »osvobaja« od tega, da bi delovali odgovorno v javnem interesu.

Webrova voditeljska demokracija vsebuje torej predvsem tekmovalne volitve, ki zagotavljajo mandat za vladanje (vodenje). Zmaga na volitvah je ključni imperativ, glavni vir politične moči in ključni test političnega vodenja. Stranke, parlamenti in voditelji se morajo spopasti s tem volilnim imperativom in sprejeti dejstvo, da je njihov uspeh življenjsko odvisen od zmagovalnih glasov. Stranke to dosegajo z razvijanjem finančnih virov, profesionalnega osebja in strategij za prepričevanje volivcev v premoč njihovih voditeljskih osebnosti. Konstitutivni forumi, kjer voditelji lahko razvijejo svoje oratorske sposobnosti in osebne značilnosti, to je parlamenti, omogočajo karizmatičnim voditeljem pridobivanje »zaupanja množic«. Državna birokracija je v Webrovih očeh podvržena karizmatičnim voditeljem, ki imajo množično volilno podporo. Za učinkovito delovanje demokracije so najnujnejši element karizmatični voditelji, ki pridobijo zaupanje množice volivcev.

Weber je smatral, da so karizmatični voditelji posamezniki »z velikim političnim instinktom«, ki se razvije samo skozi politične boje, ne skozi birokratsko kariero. Učinkoviti voditelji so redki in ranljivi za birokratske pritisk. Idealno pa se karizmatični voditelji in visoki uradniki dopolnjujejo, ker so vpeti v različne segmente političnih elit, in to je tisto, kar parlamentarna demokracija potrebuje za svoj uspeh. Karizmatični voditelji zagotavljajo tako parlamentarno kot množično vodenje v okviru majhnih političnih elit. Karizmatični voditelji niso samo »produkt« politično pasivne množice, pač pa ti rekrutirajo svoje privrženec v pridobivanju množice z demagogijo. To je resnica celo v najbolj demokratičnih državah. Če karizmo voditeljev in njihovo odločanje spremlja odgovornost do parlamenta, to omejuje in obogati politiko in zagotavlja njeno avtonomijo nasproti strankam in državnim birokratom. Kjer pa temu ni tako, imamo »pasivno demokracijo«, ki jo nadzirajo profesionalni politiki in birokrati, ali pa »plebisticarno demokracijo«.

Prevlada voditeljev v sodobnosti

Webrov opis voditeljske demokracije se sklada s sodobnimi težnjami v liberalni demokraciji, ne glede na parlamentarno ali predsedniško obliko. Ključna značilnost je prevlada voditeljev, kot so (bili) G. W. Bush, Tony Blair, John Howard, Nicholas Sarkozy, Angela Merkel, Silvio Berlusconi in na primer dvojčka Kaczynski na Poljskem. Volivci se osredotočajo skoraj izključno na voditeljevo všečnost in druge osebne značilnosti, ki vzbujajo zaupanje. Voditeljeve intelektualne sposobnosti, ideološka in problemska usmerjenost, izkušnje pri oblikovanju politik in podobno so sekundarnega pomena v najboljšem pomenu. Voditelji, ki vzbujajo zaupanje, izražajo moč in dobijo široko potrditev za določanje problemskih področij, skoraj v celoti zasenčijo strankarske programe in prevladujejo na volitvah. Volitve

so torej predvsem referendumi o tekmujočih voditeljskih predstavah. To je velika sprememba v primerjavi s politiko v liberalnih demokracijah v desetletjih pred in po 2. svetovni vojni. Vloga voditeljev je bila takrat usmerjena v oblikovanje koherentne ideologije, strankarskih programov in volilnih platform, ki so odražali zadeve in probleme v širšem javnem interesu. Danes se zdi, da je izbira voditeljev, ki so všečni in za katere je izdelana atraktivna medijska podoba, ključ za uspeh v demokratični politiki. Stranke so postale sredstvo za voditelje in vedno bolj sinonim za prve ministre ali predsednike, ki jih vodijo. Ta sprememba je še zlasti presenetljiva v parlamentarnih demokracijah, ki so dolgo poudarjale strankarsko oblast in kolektivno kabinetno odločanje in odgovornost.

Na najsplošnejši ravni so močni centripetalni pritiski povzročili koncentracijo moči (oblasti) na vrhu političnih, podjetniških in drugih ključnih elit. Moč (oblasti) je skoncentrirana v predsednikih vlad in opozicijskih voditeljih, ki so prej nad kot primus inter pares v vladi in senčni vladi (opoziciji). Za Kanado in VB, ugotavljajo raziskovalci, je že sedaj značilna »dvorna vlada« in ne kabinetna vlada. Učinkovita moč (oblast) v obeh državah je v rokah prvega ministra in majhne skupine zaupnih dvorjanov. Stranke so postale stranke voditeljev, ki so omejene na podporo voditeljev ter zagotavljanje financiranja in izpeljave kampanj. Vse to omogočajo množični mediji, zlasti elektronski, ki vzbujajo občutek intimnosti in so tako naravni zaveznik karizmatičnih voditeljev. Poudarjajo imidž teh voditeljev kot prepričljivih in verodostojnih oseb, določevalcev usmeritev, figur, s katerimi se volivci lahko identificirajo, in tistih, ki zagotavljajo obnovo in napredek. Ta vloga medijev je seveda velika, zlasti še v času volilnih kampanj, ki pa so sedaj bistveno daljše ali celo stalne. Voditeljeve lastnosti so ključne in osebne razlike med voditelji modus operandi. Odnosi med voditelji in mediji so seveda simbiotični. Voditelji in potencialni voditelji skrbno razvijajo odnose z mediji in ogromno delajo na svoji medijski podobi. Odnosi med volivci in mediji so tudi simbiotični. Kratke, dramatične in predvsem osebno osredotočene medijske predstavitve so najbolj prilagojene volivcem.

Voditelji so postali tudi vse bolj močni in agresivni v primerjavi s prejšnjo generacijo voditeljev, ki so se zanašali na pogajanja in kompromise. Nov tip voditelja svobodno uporablja demagogijo in jasno pokaže pripravljenost na uporabo sile. V Webrovem jeziku so to cesaristični voditelji, v jeziku Machiavellija pa predstavljajo triumf levov nad lisicami.

Sklep

Namen našega prispevka je bil postaviti konceptualne temelje za študij demokratičnega vodenja v sodobnem svetu. Temeljna usmeritev prispevka je v predstavitvi različnih poskusov reševanja protislovja med vodenjem

in ljudsko suverenostjo, ki je po našem mnenju trajno in rešljivo. Še več. Z vidika demokracije je to celo dobro, saj je zagotovilo delovanja sodobnega sistema oblasti. Najbolj presenetljiva posledica te demokratične ambivalence pa je relativno zapostavljanje problema demokratičnega vodenja, kot se prakticira v sodobnem svetu. Politična teorija se mora bolj osredotočiti na voditelje in elite, ki jih obkrožajo, pri tem pa razčistiti in razviti model voditeljske demokracije in koncept političnih elit.

LITERATURA

- Bachrach, Peter S. (1967): *The Theory of Democratic Elitism*, Boston: Little, Brown.
- Barber, Benjamin (1984): *Strong Democracy*, Berkeley: University of California Press.
- Blondel, Jean (1987): *Political Leadership*, London: Sage.
- Burns, James MacGregor (1978): *Leadership*, Harper and Row, New York.
- Carter, A. in G. Stokes (ur.) (2002): *Democratic Theory Today*, Cambridge: Polity Press.
- Cohen, J. (1989): »The Economic Basis of Deliberative Democracy«, *Social Philosophy and Policy*, 6(2): 25-50.
- Dalton, Russel (2004): *Democratic Challenges-Democratic Choices*, Oxford in New York: Oxford University Press.
- Dahl, Robert (1985): *A Preface to Economic Democracy*, Berkeley: University of California Press.
- Derrida, Jean (1994): *Spectres of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International*, New York: Routledge.
- Etzioni-Halevy, E. (1993): *The Elite Connection: Problems and Potential of Western Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Galbraith, John K. (1952): *American Capitalism*, Boston: Houghton Mifflin.
- Gastil, John (1994): »A Definition and Illustration of Democratic Leadership«, *Human Relations*, 47(8): 953-976.
- Giddens, Anthony (1998): *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Malden, MA.: Blackwell.
- Held, David (ur.) (1993): *Prospects for Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Held, David (1996): *Models of Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Hirst, Paul (1994): *Associative Democracy: New Forms of Economic and Social Governance*, Cambridge: Polity Press.
- Jouvenel, de Bertrand (1963): *The Pure Theory of Politics*, Indianapolis: Liberty Fund.
- Laclau, E. in C. Mouffe (1985): *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, New York: Verso.
- Lasswell, Harold D. (1950): *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*, New Haven: Yale University Press.
- Lord, Carnes, (2003): *The Modern Prince: What Leaders Need to Know Now*, Yale: Yale University Press.
- Manin, Bernard (1997): *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Michels, Robert (1999): *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, New Brunswick: Transaction Publishers.
- Miroff, Bruce (2000): *Icons of Democracy: American Leaders as Heroes, Aristocrats, Dissenters, and Democrats*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Mosca, Gaetano (1939): *The Ruling Class*. New York: McGraw-Hill.
- Pareto, Vilfredo (1935): *Mind and Society*. New York: McGraw-Hill.
- Pateman, Carole (1970): *Participation and Democratic Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Peele, Gillian (2005): »Leadership and Politics: A Case for a Closer Relationship«, 1 (2): 187-204.
- Pitkin, Hanna Fenichel (1967): *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Poguntke, Thomas in Paul Webb (ur.) (2005): *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Ruscio, Keneth (2004): *The Dilemma of Democratic Leadership*. London: Edward Elgar.
- Sartori, Giovanni (1962): *Democratic Theory*. Detroit: Wayne State University Press.
- Satori, Giovanni (1987): *Democratic Theory Revisited*, Chatham, New Jersey: Chatham House Publishers.
- Schumpeter, Joseph (1961): *Capitalism, Socialism and Democracy*, London: Allen & Unwin.
- Shapiro, I. in C. Hacker-Cordon (ur.) (1999): *Democracy's Edges and Democracy's Value* (companion volumes), Cambridge: Cambridge University Press.
- Truman, David (1971): *The Governmental Process*, 2nd edition, New York: Knopf.
- Young, I. M. (1997): »Deferring Group Representation«, V: Shapiro I. in W. Kymlicka (ur.), *NOMOS XXXIX: Ethnicity and Group Rights*, New York: New York University Press.